

Pastoralteologi: Status og stifinning

Tidsskrift for praktisk teologi
Nordic Journal of Practical Theology
Årgang 37. Nr. 1/2020
[s. 90-102]

Av Fredrik Saxegaard, praktikumsleder/førsteamanuensis
praktisk teologi ved MF vitenskapelig høyskole
fredrik.saxegaard@mf.no

Abstract

The article discusses pastoral theology as an academic discipline. In a first stage, I argue that it should be considered a sub-discipline within practical theology, and be practiced as a hospitable meeting place for cross-disciplinary research on clergy and religious leaders. Secondly, I discuss the relationship of pastoral theology, with its long tradition dating back to premodern days, to empirical and contextual theologies. I argue that the latter are important renewers and critics, whereas at the same time, pastoral theology should not give up on its particular characteristic of introducing students to pastoral practices. In a final section, I point to a way forward for the discipline, suggesting that it should relate three recent controversial topics (religious power, inter-religious dialogue, and new forms of ministry) and three classical pastoral theological terms (the pastor, the professional and the spiritual).

Praktisk teologi er kritisert for å være overdrevent opptatt av egen disiplins vitenskapelige status og indre oppbygging (Miller-McLemore, 2012). Dette kan være en berettiget kritikk, men akkurat pastoralteologien pådrar seg lett noen runder med selvgransking.

Det gjelder allerede når en spør hva faget utforsker. Der f.eks. homiletikken gir kunnskap om forkynnelse, og sjelesorgen om samtalepraksiser, mangler pastoralteologien et tydelig objekt. Dermed er det heller ingen opplagt partnerdisiplin som faget kunne hentet ressurser og standarder fra, og avgrenset seg i forhold til, slik de andre har hhv. retorikk og psykologi.

Gitt åpenheten er det forståelig at pastoralteologi veksler mellom nøkkeldisiplin og marginalt fag, og at det er vanskelig å identifisere fagets litteratur og debatter. Derfor vil jeg ikke først og fremst gi en oversikt, men heller diskutere springende punkter i fagets videre utvikling. Artikkelen besvarer tre sett spørsmål: 1. Hva menes med fagtermen pastoralteologi, hvordan plasseres faget i et større akademisk felt, og hva er fagets tematikk? 2. Hva er forholdet mellom pastoralteologi som et fag om religiøs

ledelse, og en praksis som danner *for* religiøs ledelse? 3. Hvilke debatter og konsepter kan bidra til å etablere et felt som er så romslig og samtidig definert at det kan fungere som en fruktbar akademisk disiplin?

1. Fagets terminologi, plassering og tematikk

Pastoralteologi og praktisk teologi

Relasjonen mellom praktisk teologi og pastoralteologi er en gjenganger i innføringsbøkene (Skjevesland, 1999, p. 18f): «Pastoral theology and practical theology are sometimes talked about as if they are completely different things; at other times, as if they were exactly the same» (Pattison & Woodward, 2000, s. 1).

Katolske bidragsytere har vanligvis brukt «pastoralteologi» om den overordnede disiplinen som samler de andre fagene i seg (Fürst, 1996). I protestantisk tradisjon har pastoralteologi vært en deldisiplin innenfor praktisk teologi (Merkel, 1996), slik f.eks. Miller-McLemore ser...:

...practical theology as a broader enterprise distinct from pastoral theology. It situates pastoral theology as one among many valued subdisciplines within practical theology (2014a, s. 6).

Samtidig er det variasjoner i begge leire: Noen katolske bidrag har en mer avgrenset forståelse (Haslinger, 2015, s. 10). Motsatt inneholder f.eks. den danske, lutherske antologien *Pastoralteologi* kapitler om alle de praktisk-teologiske disiplinene med unntak av nettopp pastoralteologi. Slik blir faget den paraplydisiplinen de andre PT-fagene samles innenfor, med utdanning til prestedtjeneste som kontekst (Christiansen & Thomsen, 2007).

Pastoralteologiens tema

Også blant de som ser pastoralteologi som deldisiplin er det ulike oppfatninger av hva som er fagets tema. På den ene side har en, særlig i kontinental og skandinavisk kontekst, vektlagt *identitetssiden* ved prestedtjenesten, som kall, ordinasjon og embetsteologi, relatert til samtidskontekst og kirkelige praksiser (Pohl-Patalong, 2007; Wagner-Rau, 2017). En har gjerne lett etter en samlende aktivitet eller metafor for tjenesten (Dykstra, 2005), og prestens spiritualitet har stått sentralt.

Johannessen (2010) hevder at spiritualitet lenge var det selvsagte, enhetsskapende prismet i pastoralteologien, nært knyttet til prestens oppgaver. Men så skjer en forskyvning med bl.a. Skagestad (1930) og Weider (1969), der spiritualitet blir ett tema blant flere, og presteoppgavene like mye ses som trusler mot, som stedet for, det åndelige livet. I tillegg bidrar en fornyet interesse for spiritualitet til at forskningen på dette fremstår som et eget fagfelt. Johannessens (2016) og Kaufmans (2017) avhandlinger er begge eksempler på bidrag i skjæringsfeltet mellom pastoralteologi og et selvstendigjort spiritualitetsfag.

På den annen side forbindes pastoralteologi med prestedtjenestens *relasjonsside*, og overlapper med sjelesorgsfaget. Dette går tilbake til Gregor den store (1894), og en

gjenfinner koblingen hos nevnte Skagestad og Weider. I nord-amerikansk kontekst er «pastoral theology» nærmest synonymt med «pastoral care»:

Whereas practical theology is integrative, concerned with broader issues of ministry, discipleship, and formation, pastoral theology is person- and pathos-centred and focused on the activity of care (Miller-McLemore, 2007, s. 6).

Samtidig har det skjedd en utvidelse av dette feltet. Miller-McLemore ser det som et skifte fra fokus på unike, individuelle «menneskelige dokumenter» (Boisen) til å se mennesker som innvevd i relasjoner og samfunnskontekst (se Austad & Johannessen-Henry i denne utgaven). Slik henger utvidelsen sammen med empiriske og politisk-diakonale vendinger i praktisk teologi.

Det innebærer at pastoralteologi i større grad anerkjenner at pastorale praksiser ikke bare relaterer til enkeltmennesker, men til samhandling i fellesskap og offentlighet. Ett av mange eksempler er Fuller, som forsker på menighetskonflikter som et pastoralteologisk prosjekt (2016). I norsk kontekst plasserer både Saxegaard (2017) og Timmann-Mjaaland (2019) sin forskning på presters ledelse som pastoralteologiske bidrag.

Pastoralteologiens marginalisering

For det tredje er det tendenser til at faget marginaliseres og forsvinner. Ta Miller-McLemores introduksjon til *Wiley Blackwell Companion to Practical Theology* (2014b), sitert over, der hun innledningsvis plasserer pastoralteologi som deldisiplin innenfor praktisk teologi. Da er det rart at boka inneholder kapitler om alle tenkelige praktisk-teologiske fag bortsett fra nettopp pastoralteologi. I England utkom nylig antologien *The Study of Ministry* (Percy, Markham, Percy, & Po, 2019), som gjennom 43 kapitler belyser de fleste aspekter ved pastorale praksiser, men uten å bruke «pastoral theology» i noen av overskriftene.

Samme paradoks finnes i skandinavisk kontekst. Den før nevnte antologien *Pastoralteologi* har, tittelen til tross, ingen omtale av pastoralteologi som fag. Harbsmeier og Iversens innføringsbok i praktisk teologi vier et kapittel til pastoralteologiske temaer, men kapitlet heter «Koinonia og præsteembedet» (Harbsmeier & Raun Iversen, 1995, s. 196f).

Marginaliseringen av faget henger sammen med endringer i kirke/ekklesiologi, praktisk teologi og samfunn: Det *kirkelige* har å gjøre med 1900-tallet som «kirkens århundre», og økt interesse for menneskelige fellesskap. På bred økumenisk front ville en se på hele Guds folk og ikke bare presten, og på ordinert tjeneste som kollaborativ mer enn individuell praksis (Pickard, 2009). Pastoralteologi blir da enten *utvidet* til et fag om “the nature of the Church in the world” (Graham, 1996, s. 208), eller *flyttet* inn i et større praktisk-teologisk fag.

For det andre skjer en forskyvning med fremveksten av *praktisk teologi som fag*, først med Schleiermachers etablering av teologi som positiv vitenskap, etterhvert med empiriske og praksisteoretiske vendinger som utvider fagets interessefelt til folks hverdagsteologi (Afdal, 2016).

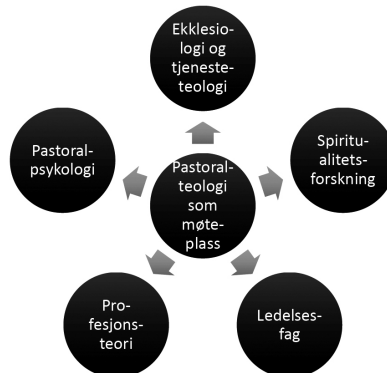
For det tredje endrer sekulariseringsprosesser religionenes rolle i *samfunnet*, og stiller religiøse ledere i liminale posisjoner (Wagner-Rau, 2009). På denne bakgrunn kaller Pohl-Patalong pastoralteologien en «krisevitenskap» (2007, s. 515), noe som både kan tolkes som et fag som praksiser i krise og som et fag i krise.

Oppsummering

I dag er forskning sjeldnere forankret i én bestemt disiplin, og oftere bestemt av metodiske og teoretiske interesser, gjerne relatert til tverrfaglige forskningsdebatter. Likevel: Disipliner etablerer faglige nettverk og strukturer, og «medierer» kunnskap ved å utvikle problemstillinger, formidle forskningsresultater og sette standarder. Derfor er det ikke uviktig at forskning på prester, kirkelige profesjonspraksiser og religiøse ledere har en disiplin å relatere kunnskapsutviklingen til.

På denne bakgrunn vil jeg argumentere for:

1. Å se praktisk teologi som overordnet fagområde, med pastoralteologi som deldisiplin. Dels er det slik praktisk teologi fungerer i dag. Dels er det naturlig at et fag som ser helhetlig på religiøse og kirkelige praksiser i et samfunnsperspektiv har denne posisjonen, mens fag som har mer spesifikke interesser inngår som deldisipliner.
2. Pastoralteologien bør ha vide og porøse grenser når det gjelder tema og objekt, og utforske både identitets- og relasjonssider ved prestatjeneste og religiøs ledelse. Spesifikke praksiser som forkynnelse, sjelesorg, undervisning og gudstjenesteledelse hører hjemme i egne disipliner. Pastoralteologien diskuterer relasjonene mellom de ulike praksisene, og forholdet mellom teologiske bestemmelser (f.eks. skriftfortolker, sakramentsforvalter, sjelesørger) og empiriske beskrivelser av tjenesten.
3. Mange av fagene som bør inngå i pastoralteologien tilhører andre disipliner. Pastoralteologi bør derfor praktiseres som en tverrfaglig «møteplass for presteforskning» (og forskning på religiøs ledelse generelt), slik Huse og Hansen uttrykte det (2002). Ett eksempel på det fruktbare i en slik møteplassstilnærming er når Felter (2010) kritisk integrerer bidrag fra profesjonsteori i sitt pastoralteologiske prosjekt.
4. Ved teologiske institusjoner vil kristen prestatjeneste fortsatt utgjøre et tematisk tyngdepunkt i faget. Samtidig skjer det en naturlig utvidelse der en også interesserer seg for andre kristne profesjoner, og for religiøs deltakelse og ledelse generelt. På denne bakgrunn tegner jeg opp følgende figur for et oppdatert og presisert pastoralteologifag:

Figur 1

2. Pastoralteologi som fagteologisk praksis

Jeg har diskutert uklarheter i pastoralteologien uten å nevne det som langt på vei forklarer forvirringen, nemlig fagets lange og sammensatte historie. Dette er et tema som belyses av Ganzevoort og Roeland i deres skjematisk fremstilling av praktisk teologis røtter i tre ulike tradisjoner (2014): Empirisk teologi, kontekstuell («public») teologi og pastoralteologi: *Empirisk teologi* gir kunnskap om praksisfeltet, og forholder seg til gitte akademiske standarder. *Kontekstuell teologi* gir også kunnskap om praksiser, men vil metodisk integrere stemmer i feltet, med ambisjoner om frigjørende endring. *Pastoralteologien*, på sin side, har tradisjonelt vært:

«...deeply rooted in the clerical life and focused on the improvement of the praxis of ordained ministry (...) which implies a personal and communal spirituality for trainer and trainee. By consequence, this type of practical theology has devotional overtones in methodology and is committed to support and strengthen the religious praxis of faith communities» (Ganzevoort & Roeland, 2014, s. 98).

Pastoralteologisk tradisjon er dermed både aggregert erfaring i praksis («deeply rooted in the clerical life»), og en dannelsesressurs for praksis («support and strengthen»).

De tre teologiske «stilene», tradisjonene eller praksisene virker nokså atskilte i Ganzevoort og Roelands fremstilling. To spørsmål melder seg: Kan empirisk og kontekstuell teologi integreres i pastoralteologien? Vil empirisk og kontekstuell teologi gradvis presse ut pastoralteologiske praksiser fra akademiske institusjoner?

Empiriske og kontekstuelle perspektiver som bidrag til etterrettelighet og gjensidighet

For det første utfordrer empirisk og kontekstuell teologi pastoralteologiens normative regulering av presters holdninger og handlinger. Nyere eksempler på slike bidrag er Lathrop (2006), Cocksworth & Brown (2006) og Jones (2006). Det mangler som regel ikke på praksiserfaringer i slike tekster, men disse fremstår ofte som strategiske i forhold til et overordnet, normativt mål, og tekstenes autoritet er sjelden diskutert (Saxegaard, 2016).

Empirisk teologis insistering på metodisk kvalitetssikring gjør pastoralteologien mer *etterrettelig*. Et banebrytende norsk eksempel var intervjuundersøkelsen *Presterollen* (Almås, Brodtkorb, Dalen, Køhn, & Tobiassen, 1989), der en delte analysen inn i «faktisk atferd» og «forventet atferd». Senere prosjekter, som f.eks. Felters undersøkelse av danske presters selvforståelse (2016) og Kaufmans forskning på presters spiritualitet (2013, 2017) holder disse aspektene tettere sammen. De senere årenes bruk av etnografisk observasjon bidrar ytterligere til at pastoralteologiens normative påstander om bestemte praksiser funderes i et nyansert bilde av disse (Ideström & Kaufman, 2018; Scharen, 2012).

Ved at informantene kommer til orde ligger det allerede i empirisk metode en implisitt kritikk av ensidig normativitet, og en styrking av faget som et *gjensidig* prosjekt. Kontekstuell og kritisk teologi ekspliserer hvordan faget har utøvd makt overfor teologiske studenter og prester, og dermed indirekte over menigheter, ved å «produsere bestemte subjektiviteter» (Karlsen, 2008, s. 31), og holde andre subjekter utenfor

(Florence, 2007). Dette er f.eks. tydelig i pastoral spiritualitet: Kaufman poengterer at de fleste pastoralteologiske tekster har vært forfattet av (ofte sølibatære) menn, og viser hvordan prester forhandler slike idealer med familieliv og arbeid. Svalfors ser nærmere på diskurser i bestemte utgaver av kristen spiritualitet (2008).

Empiriske og kontekstuelle perspektiver som kritiske utfordrere av pastoralteologien

Jeg har argumentert for at empiriske bidrag kan utvide tradisjonell pastoralteologi. Men kan utvidelsen endre faget så grunnleggende at det blir en overtakelse?

Alle teologiske disipliner representerer eldgammel faglighet knyttet til tolkning av hellige tekster og praksiser, samtidig som de etableres som forskningsfag i og med fremveksten av moderne vitenskap (Henriksen, 2007). Pastoralteologien står likevel i en særstilling, ved å være tett knyttet til teologistudiet som et utdannings- og dannelsesprosjekt, og fordi faget har ligget nær spiritualitetslitteraturen. Hva skjer med tradisjonen om den fremstår som et forskningsfag blant andre?

Jeg vil argumentere for at utviklingen ikke *må* utgjøre en trussel mot pastoralteologi som praksis. For det første er det grunn til å spørre om et normativt og dannende element er så unikt for pastoralteologien, eller om den også gjelder all akademisk profesjonsutdanning, og til og med akademiske praksiser generelt? Under overflaten av det som utelukkende beskrives som forsknings- og evidensbasert kunnskap, ligger spørsmål om hvordan forskere og undervisere er forpliktet på normer og etikk, og hvordan de begrunner betydningen av kunnskapstradisjonen de representerer. I mange fag fremstår dette aspektet som et skjult kurrikulum, mens det i pastoralteologien er eksplisitt.

Samtidig kan ikke et oppdatert pastoralteologifag bare dosere en bestemt oppfatning av f.eks. prestedtjeneste i luthersk tradisjon. I en akademisk setting vil selv autoritative pastoralteologiske tekster inngå i en dialogisk kommunikasjon, der lærere har ansvaret for at studentene gis redskaper til å diskutere tradisjonen kritisk ved hjelp av andre teoretiske perspektiver.

For det andre er det lett å redusere teologiske fag til kognitivt basert kunnskap. En liturgisk forankret pastoralteologi vil imidlertid sette øvelser i sentrum. Disse begynner med vår egen pust og stemme, og inkluderer hvordan vi er kroppslig til stede i kirkerom og samtalerom, og finner rytmen i liturgi og uformell samhandling. Gjennom oppmerksomheten på lydhørhet og åpenhet viser øvelsene også betydningen av økologi og omsorg, slik Edgardh diskuterer disse i sin artikkel i denne utgaven.

Jeg mener det er mulig å integrere slike øvelser i et vitenskapelig studium, under forutsetning av at også de er gjenstand for løpende, selvkritisk forskning på egne praksiser: Dels vil jeg argumentere for at også universiteter og vitenskap er praksiser, der vi er til stede ikke bare med intellekt, men sammen som kropper. Å lære seg vanskelige og kanskje anføktsende metoder, ta ordet i en forelesning eller kollokviegruppe, og levere en oppgave til frist, er eksempler på øvelser som helt selvsagt praktiseres ved alle universiteter.

Dels vil jeg argumentere for at det er fruktbart å se et teologisk profesjonsstudium i analogi med høyere utdanning innen kunstfeltet. Det er selvsagt mange forskjeller, men likheten består i at studiet forholder seg til utøvende praksiser som har performative,

poetiske og kreative sider, og som krever disiplinert øvelse. Ved studiesteder i kunstfeltet er det selvsagt at lærere selv er engasjert i praksisene, og kombinerer forskningsbasert og erfaringsbasert undervisning i disse. En slik tilnærming til teologistudiet innebærer å ta alvorlig sider ved pastorale praksiser som i liten grad har vært gitt faglig språk i protestantisk teologiutdanning.

Oppsummering

I dette avsnittet har jeg argumentert for at pastoralteologien har hatt godt av selskapet fra empirisk og kontekstuelt forankret teologi, og ikke bør føle seg truet av de transformasjonene som skjer når et tradisjonsrikt fag møter nye og strenge akademiske krav. Samtidig gir jeg et argument for at det er sider ved pastoralteologien som et «dannende» fag som fortsatt bør ha rom i universitetet, og til og med kan være til inspirasjon for andre fag.

3. Veier videre for pastoralteologien

Til slutt vil jeg kort angi en retning for pastoralteologi som et forsknings- og undervisningsfag som både vil inngå i bestemte kirkelige profesjonskontekster, og samtidig gi ressurser til et åpent, økumenisk fag.

Først refererer jeg tre diskusjoner som er svært aktuelle i akademisk og/eller religiøs kontekst, men sjelden integreres i pastoralteologisk litteratur. Deretter går jeg motsatt vei, og henter opp tre tradisjonsrike og sentrale pastoralteologiske begreper. Til slutt ser jeg etter mulige sammenhenger mellom feltene.

1a. Pastorale praksiser og makt

Foucaults begrep «pastoralmakt» har blitt hentet inn i pastoralteologien (Dillen, 2014; Foucault, 1990; Karlsen, 2008; Sløk, 2008), med referanse til presters makt, og med potensial til å studere hvordan faget produserer prestesubjekter.

Det siste poenget belyser spørsmål om inklusjon og eksklusjon. En fundamental endring på 1900-tallet var åpningen av prestedtjeneste for kvinner, noe som har vært gjenstand for mange studier (Høeg, 2002; Mountford, 2003; Stendal, 2002). Kjønn var også tema i tradisjonell pastorallære, jfr. Skagestads formaninger til både prestens kone og familie (1930). Endret kjønnsrollemønster innebar imidlertid ikke en oppdatert beskrivelse av det kjønnede i prestedtjenesten, men medførte at temaet forsvant eller ble flyttet til egne publikasjoner.

Hermelink påpeker en tosidighet i spørsmålet om religiøse ledere og kjønn (2014): På den ene side er språket om presten (i protestantisk tradisjon) kjønnsnøytralt på overflaten, men når en leser nøyere er det tydelig at det er menn som beskrives. På den annen side er det dyptliggende strukturer i de fleste kulturer som plasserer kvinnelig og mannlig i ulike sfærer som privat og offentlig, kaos og orden, taushet og tale, osv.

Feministteologiske tekster har vært bevisst at kritikken av kjønnsmonopolet i prestedtjenesten ikke må innebære stilltiende aksept av hierarkiet tjenesten representerer (Watson, 2002, s. 66f), men at en må kjempe for et kirkelig *communio* som et egalitært rundebord, der alle kan få komme til orde.

En innvending mot denne tilnærmingen er at den fratår kvinner mulighet til å inngå i eksisterende maktposisjoner, og at de tunge strukturene for kjønnsroller som Hermelink peker på blir stående. I tillegg kan en argumentere for at hierarkier ikke er illegitime per se, men kan fordele beslutningsmyndighet demokratisk og binde det onde i en institusjon (Sørhaug, 2004). Coakley (2004) er et eksempel på en slik tilnærming, når hun aksepterer premissene i en høykirkelig embetsforståelse, men viser at disse paradoksalt begrunner en flytende forståelse av kjønn.

Makt og religiøs ledelse handler samtidig om mer enn prestens kjønn. Det er behov for forskning på seksuelle overgrep, på hvem som rekrutteres til kirkelig tjeneste, maktforholdet mellom kirkelig ansatte, og mellom religiøse ledere og menighetene. I diskusjonen hører også religiøse ledes *avmakt* hjemme. Et funn hos Døving & Thorbjørnsrud (2012) er f.eks. at samfunnets forventninger til imamers gjennomslag i sine moskeer ikke stemmer med imamenes egen opplevelse. Tilsvarende kunne en spørre prester og menigheter om opplevelse av makt i skrifttolkning og andre aktiviteter, når det er fallende oppslutning om gudstjenester, dåp, osv.

1b. Pastorale praksiser i ulike religioner og livssyn

Interessen for prestatjeneste har gradvis blitt mer økumenisk, og de siste årene har det skjedd en ytterligere utvidelse til å inkludere ledere på tvers av religioner. Foreløpig dominerer samfunnsvitenskapelige bidrag. Døving & Thorbjørnsrud (2012) gir oversikt over feltet i Norge, med flerkulturelt perspektiv. Internasjonalt er det bl.a. interesse for religiøse ledes rolle i konflikter (Steen-Johnsen, 2017).

Samtidig er det tegn til at tverreligiøse bidrag ikke bare er empiriske, men også henter ressurser fra tradisjonell pastoralteologi. F.eks. setter Goshen-Gottstein (2016) et kapittel om «Christian Leadership» (Andemicael & Volf, 2016) i dialog med tilsvarende kapitler fra jødedom og sikhisme. Kristen pastoralteologi utfordres med dette til å bli mer eksplisitt på sine kilder, og hva faget har til felles med, og hva som gjør det distinkt i forhold til, andre religiøse tradisjoner.

1c. Pastorale praksiser i pluralistisk endring

I standard pastoralteologi er presten en *sokneprest* i et lokalt miljø, sentrert om «tjenesten med Ord og sakrament». Men prestatjeneste i dag er mer variert. «Kategoriaprester» i fengsel, sykehus og forsvaret har lang tradisjon, men nevnes sjelden i litteraturen (se *TPT* 1/2019). Nyere kategorier, som gateprester, pilegrimsprester og plattformprester, utfordrer de tradisjonelle forbildene, både fordi de forholder seg annerledes til tradisjonelle kirkelige steder og tider, og fordi de pastorale aktivitetene er annerledes. Omvendt har andre kirkelige yrkesgrupper nærmet seg pastorale praksiser, noe som viser behovet for pastoralteologiske tekster som inkluderer andre enn presten (Dietrich, Korslien, & Nordstokke, 2011).

Endringene innebærer en dobbel utfordring for pastoralteologien: I første omgang reises spørsmålet om hvordan pastorale praksiser identifiseres og representeres i litteraturen, så en unngår at en marginalisert virkelighet fortsatt er regelen, og fremvoksende former unntaket. I neste omgang utfordres pastoralteologien til å

utforske hvordan globalisering og digitalisering (og pandemier!) endrer menneskers erfaringer av tid og sted, og dermed medierer nye former for religion og religiøs ledelse.

2a. Pastor

Pastor er en klassisk, men omstridt, jødisk-kristen ledermetafor. Kritikken gjelder asymmetrien mellom gjeter og sauer, det kjønnete og ensomme, det lite demokratiske, og forbindelsen til disiplineringsforsøk av menneskers indre og private liv (Russell, 1980). Samtidig er termen gjenstridig. En grunn kan være at prestedtjenestens relasjonaltet i dag forstås mindre dyadisk og mer sosialt, noe som aktualiserer presten som leder.

Det har vært en økning i norsk forskning på prester og ledelse. Askeland og Huse er foregangsmenn, sistnevnte som KIFO-forsker på tidlig 2000-tall i forbindelse med prostereformen (2000). Sirris har de siste årene publisert artikler om ledelse i forhold til bl.a. frivillighet og menighetsutvikling, og diskutert forholdet mellom «generalistledelse og fagledelse» (2015, 2018). Saxegaard har skrevet både tradisjonelt pastoralteologisk og empirisk om soknepresters bidrag til ledelse (Saxegaard, 2009, 2017). Åkerlund har bidratt med en studie av religiøs ledelse i pentekostale menigheter (2018). Timmann-Mjaaland har publisert første artikkel som del av sin kommende Ph.D. om forholdet mellom de ulike ledelsesnivåene i Den norske kirke (2019). I forlengelsen blir spørsmålet hvordan tradisjonelt teologisk språk og moderne ledessspråk forholder seg til hverandre, og Askeland finner at de ofte forblir separate (2015).

Denne spenningen gir et hint om en annen grunn til at «pastor» ikke så lett lar seg fjerne: Begrepet er tett forbundet med nytestamentlige grunnmotiver; evangelienes Jesus bruker det om seg selv og om Peter, og det metaforiske feltet spiller på stifinning, hengivelse, solidaritet og offer. Dette nuller ikke ut de problematiske sidene, tvert imot er de nettopp flettet inn med de sympatiske. Kanskje bør en derfor verken ensidig forsvare eller uten videre forkaste metaforen, men gjøre den til et «sensitizing device». Kan en etterspore i hvilken grad «det pastorale» i dag beveger eller hindrer ledelsesdynamikker i kirkelige praksiser?

I et flerkulturelt samfunn, der religion ikke lenger bare kan ses som et aspekt ved majoritetskulturen eller essensialiseres til det forkynte ord, kan kirka ses som et nettverk av praksiser innvevd i andre praksiser i samfunnet. Dette kan innebære å relatere «pastor» til begreper som f.eks. «diakon» fra kristen tradisjon, en metafor som «veveren» (Iversen, 2018), eller «grenseobjekt» fra aktivitetsteori (Saxegaard, 2017).

2b. Profesjonsutøver

I letingen etter alternative termer melder også «profesjon» seg. Begrepet ble først brukt om munkeløftet, men er likevel utpreget moderne, fordi kjente profesjoner ble etablert fra industrialiseringen av (Russell, 1980). Begrepet knytter seg naturlig til det mer teologisk ladede «minister», og dermed «diakon».

Felter bidrar med en omfattende diskusjon av profesjonsbegrepet relatert til prestedtjeneste (2010). Hun drøfter fasene i forskningen, vilkår for profesjonell ekspertise

i senmoderne autentisitetskultur, og teologers forhandling mellom profesjonsteori og pastoralteologi. Hun viser at tradisjonelle debatter – enten det er sosiologer som vil frata kirkelige yrker profesjonsstatus eller teologer som avviser slik status på normativt grunnlag – blir for enkle.

Likevel er profesjonsteoriens perspektiver nyttige. For det første fordi de fremhever sider ved prestetjeneste som har vært underbelyst i pastoralteologien. Det gjelder bruken av kunnskap, ikke minst hvordan akademisk kunnskap forhandles med lokal, erfaringsbasert kunnskap i yrkesutøvelsen. Reite og Nygaard studerte profesjonskunnskap i spill hos hhv. prester og diakoner (Nygaard, 2011; Reite, 2013). Forskere ved MF er nå involvert i det skandinaviske prosjektet *Pastoral Learning in Practice* som ser på hvordan nyutdannede prester bruker kunnskap. Det gjelder videre særlig etiske problemstillinger og presters selvivaretagelse.

De to siste temaene peker, for det andre, på hvordan profesjonsperspektiver kan veie opp for pastoralteologiens tendens til å diskutere prestetjeneste som kirkelig ideal og identitet mer enn som faktisk yrkesutøvelse som skjer ut fra et mandat i en sosial og institusjonell kontekst. Ikke minst er det en forskningsoppgave å se hvordan tendenser til pluralisering og de-institusjonalisering av religion skaper nye profesjoner, enten det skjer ved at ledere i andre religioner eller kristne frikirker får en tydeligere offentlig rolle, eller fremveksten av spiritual/interfaith chaplains i helsesektoren.

2c. Geistlig

Religiøse ledere som geistlige kan være knyttet både til gudstjenesteledelse og skriftfortolkning. De siste årene har temaene fått ny aktualitet, men også blitt utfordret, gjennom debattene om religion og spiritualitet (Josuttis, 1996; Woodhead & Heelas, 2000). Det er fornyet interesse for spiritualitet som et aspekt ved religiøse praksiser, men også for spiritualitetsformer utenfor, og evt. i kontrast til, religiøse institusjoner.

Kaufman diskuterer forholdet mellom «gamle» og «nye» impulser i presters spiritualitet, noe som aktualiserer hvordan tradisjon og innovasjon forhandles av religiøse ledere, og ikke minst hvordan hverdags- og naturerfaringer integreres i åndeligheten (2017).

Ny-spiritualitet representerer seg som holistisk, i kontrast til sekulær utdifferensiering av religion fra andre livssfærer, og til dualismer som skiller hellig og hverdagslig, kroppslig og sjelelig. Likevel står nyåndelige og religiøse praksiser i et spenningsfylt forhold til det som tross alt er sanksjonert som det «normale» i et overveiende sekulært samfunn. Preget av å være på siden gjør det vanskelig å erfare religion som noe som inngår like naturlig i livsrytmen som det å shoppe, slik Latour mener at det burde være (Afdal, 2016). Et viktig tema for videre pastoralteologisk forskning er nettopp religion mellom praksiser i hellighetssonen i kriser og unntak (Josuttis, 1996), og religion som hybride hverdagspraksiser – og hvordan spenningen påvirker presters opplevelse av eget arbeid, og hvordan andre mennesker erfarer og gjør bruk av presten.

Oppsummering

I denne tabellen prøver jeg helt stikkordsmessig å angi hvordan nyere debatter og klassiske begreper kan møtes i et videre faglig arbeid.

	<i>Makt og kjønn</i>	<i>Økumenisk og flerreligiøs</i>	<i>Pluralistisk pastoral praksis</i>
Pastor	Hvem har tilgang til lederposisjoner og hvordan modelleres autoritet i pastorale praksiser?	Hvordan beveger prester seg som grensobjekter mellom praksiser; hva representerer de og hva er de lydhøre for?	På hvilken måte er prester ledere når de institusjonelle rammene er åpne, løse eller hybride?
Profesjonsutøver	Hvem eier, og hvordan deles, teologisk kunnskap? Hvilke former for pastorale praksiser er etisk gyldige?	Hvilke ressurser finnes for teologisk faglighet i spennet mellom egne og andre tradisjoner?	Hva er forholdet mellom teologisk/parokial og kontekstuell/brukerstyrt profesjonsidentitet?
Geistlig	Hva er forholdet mellom åndelige praksiser som likeverdig tilgjengelige og som asketisk utfordrende?	Hvilke ressurser finnes for åndelige øvelser i spennet mellom egne og andre tradisjoner?	Hva er forholdet mellom en helhetlig åndelighet og «bits & pieces» spiritualitet?

Tabell 1

Konklusjon

I denne artikkelen har jeg gitt et treleddet argument for en tydeliggjøring og fornyelse av pastoralteologi som fag og faglig praksis:

1. Pastoralteologi bør ses som en deldisiplin innenfor praktisk teologi, som særlig tematiserer identitet og relasjon hos prester, kirkelige profesjonsutøvere og religiøse ledere overhodet. For å realisere en slik ambisjon må faget være en tverrfaglig møteplass for bidragsyttere fra ulike disipliner.
2. Pastoralteologien bør være et forsknings- og undervisningsfag i universitet, og ta i bruk metoder og paradigmer som er relevante og åpnende for fagets prosjekt. Dette innebærer ikke å miste fagets særpreg som et dannende og performativt fag.
3. En vei fremover for pastoralteologien er å finne fruktbare koblinger mellom aktuelle debatter og de klassiske begrepene som fagtradisjonen har med seg.

Referanser

- Afdal, G. (2016). *Studies of Religious Practices as Theology: From Empirical to Impure Theology*. Paper presented at the Praxis and Practices in Theology Conference, Århus.
- Almás, K., Brodtkorb, A.-L., Dalen, A., Kohn, R., & Tobiassen, G. (Eds.). (1989). *Presterollen: En kvalitativ intervjuundersøkelse om det å være prest i Den norske kirke*. Trondheim: Tapir.
- Andemicael, A. I., & Volf, M. (2016). On Christian Leadership. In A. Goshen-Gottstein (Ed.), *The Future of Religious Leadership: World Religions in Conversation* (pp. 53-76). Eugene, OR: Wipf & Stock.
- Askeland, H. (2015). Reforming the Pastoral Management Structure in Church of Norway: Exploring Whether and How the Managerial Role of the Dean Has Been Strengthened. In H. Askeland & U. Schmidt (Eds.), *Church Reform and Leadership of Change* (pp. 92-116). Eugene, OR: Pickwick Publications.
- Christiansen, H., & Thomsen, H. (Eds.). (2007). *Pastoralteologi*. København: Anis.
- Coakley, S. (2004). The Woman at the Altar: Cosmological Disturbance or Gender Subversion? *Anglican Theological Review*, 86(1), 75-93.
- Cocksworth, C. J., & Brown, R. (2006). *Being a Priest Today*. Norwich: Canterbury Press.
- Dietrich, S., Korslien, K. K., & Nordstokke, K. (Eds.). (2011). *Diakonen - Kall og profesjon*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

- Dillen, A. (Ed.) (2014). *Soft Shepherd or Almighty Pastor? Power and Pastoral Care*. Eugene, OR.: Wipf and Stock Publishers.
- Dykstra, R. C. (Ed.) (2005). *Images of Pastoral Care: Classic Readings*. St. Louis, MO.: Chalice Press.
- Døving, C. A., & Thorbjørnsrud, B. (Eds.). (2012). *Religiøse ledere: Makt og avmakt i norske trossamfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Felter, K. D. (2010). *Mellem kald og profession*. (Ph.D.). University of Copenhagen, Copenhagen.
- Felter, K. D. (2016). *Hvad vil det sige at være præst? En kvalitativ undersøgelse af danske folkekirkepræsters syn på embede og arbejde*. København: Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter.
- Florence, A. C. (2007). *Preaching as Testimony* (1 ed.). Louisville, KY.: Westminster John Knox Press.
- Foucault, M. (1990). Omnes et singulatum: Henimot en kritikk av den politiske fornuft. *ARR*, 2(3).
- Fuller, L. K. (2016). *When Christ's Body is Broken*. Eugene, OR.: Pickwick Publications.
- Fürst, W. (1996). Pastoraltheologie: 1. Katholisch. In H. e. a. Balz (Ed.), *Theologische Realenzyklopädie Band XXVI* (pp. 70-76). Berlin, New York, N.Y.: Walter de Gruyter.
- Ganzevoort, R. R., & Roeland, J. (2014). Lived religion: The Praxis of Practical Theology. *International Journal of Practical Theology*, 18(1), 91-101.
- Goshen-Gottstein, A. (2016). Introduction: Summary of Chapters and Project Overview. In A. Goshen-Gottstein (Ed.), *The Future of Religious Leadership: World Religions in Conversation* (pp. 1-24). Eugene, OR.: Wipf & Stock.
- Graham, E. L. (1996). *Transforming Practice: Pastoral Theology in an Age of Uncertainty*. London, New York, N.Y.: Mowbray.
- Gregory. (1894). The Book of Pastoral Rule. In P. Schaff (Ed.), *Leo the great; Gregory the great* (pp. 575-724). Edinburgh; Grand Rapids, MI.: T&T Clark; William B. Eerdmans Publishing Co.
- Harbsmeier, E., & Raun Iversen, H. (1995). *Praktisk teologi*. Frederiksberg: ANIS.
- Haslinger, H. (2015). *Pastoraltheologie*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Henriksen, J.-O. (2007). *Teologi i dag: Samvittighet og selvkritikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hermelink, J. (2014). *Kirche leiten in Person: Beiträge zu einer evangelischen Pastoraltheologie*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- Huse, M. (Ed.) (2000). *Prest og ledelse*. Oslo: Verbum.
- Huse, M., & Hansen, C. (Eds.). (2002). *Møteplass for presteforskning: Presten i norsk kirke- og samfunnsliv*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Høeg, I. M. (2002). «På kvinners vis»: Kvinnelige prester på arbeidsmarked og karrierevei. In M. Huse & C. Hansen (Eds.), *Møteplass for presteforskning: Presten i norsk kirke- og samfunnsliv* (pp. 167-184). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Ideström, J., & Kaufman, T. S. (Eds.). (2018). *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*. Eugene, OR.: Pickwick Publishers.
- Iversen, H. R. (2018). *Ny praktisk teologi*. København: Eksistensen.
- Johannessen, H. (2010). Pastoral spiritualitet i endring. *Tidsskrift for praktisk teologi*, 27(1), 3-13.
- Johannessen, H. (2016). *Sekulariseringens spiritualitet: En interdisiplinær lesning av betenknungen «Kirken i møte med den åndelige lengsel i vår tid»*. (Ph.D.). Universitetet i Oslo, Oslo.
- Jones, L. G., & Armstrong, K. R. (2006). *Resurrecting Excellence: Shaping Faithful Christian Ministry*. Grand Rapids, MI.: William B. Eerdmans Publishing Co.
- Josuttis, M. (1996). *Die Einführung in das Leben: Pastoraltheologie zwischen Phänomenologie und Spiritualität*. Gütersloh: Chr. Kaiser.
- Karlsen, M. P. (2008). *Pastoralmagt: Om velfærdssamfundets kristne arv*. København: Anis.
- Kaufman, T. S. (2013). Pastoral Spirituality in Everyday Life, in Ministry and Beyond. *Journal of Religious Leadership*(2), 81-106.
- Kaufman, T. S. (2017). *A New Old Spirituality: A Qualitative Study of Clergy Spirituality in the Nordic Context*. Eugene, OR.: Pickwick Publications.
- Lathrop, G. (2006). *The Pastor: A Spirituality*. Minneapolis, MN.: Fortress Press.
- Merkel, F. (1996). Pastoraltheologie: 2. Evangelisch. In H. e. a. Balz (Ed.), *Theologische Realenzyklopädie Band XXVI* (pp. 76-83). Berlin, New York, N.Y.: Walter de Gruyter.
- Miller-McLemore, B. J. (2007). The «Clerical Paradigm»: A Fallacy of Misplaced Concreteness? *International Journal of Practical Theology*, 11, 19-38.
- Miller-McLemore, B. J. (2012). Five Misunderstandings about Practical Theology. *International Journal of Practical Theology*, 16(1), 5-26.
- Miller-McLemore, B. J. (2014a). The Contributions of Practical Theology. In B. J. Miller-McLemore (Ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology* (pp. 1-20). Malden, MA.; Oxford: Wiley Blackwell.
- Miller-McLemore, B. J. (Ed.) (2014b). *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*. Malden, MA.; Oxford: Wiley Blackwell.
- Mountford, R. (2003). *The Gendered Pulpit: Preaching in American Protestant Spaces*. Carbondale, IL.: Southern Illinois University Press.
- Nygaard, M. R. (2011). Diakonens profesjonsvilkår i Den norske kirke. *Halvårsskrift for praktisk teologi*, 28(2), 32-46.
- Pattison, S., & Woodward, J. (2000). Introduction to Pastoral and Practical Theology. In J. Woodward & S. Pattison (Eds.), *The Blackwell Reader in Pastoral and Practical Theology* (pp. 1-26). Oxford: Blackwell Publishers.
- Percy, M., Markham, I. S., Percy, E., & Po, F. (Eds.). (2019). *The Study of Ministry: A Comprehensive Survey of Theory and Best Practice*. London: SPCK.
- Pickard, S. K. (2009). *Theological Foundations for Collaborative Ministry*. Farnham; Burlington, VT: Ashgate.
- Pohl-Patalong, U. (2007). Pastoraltheologie. In C. Grethlein & H. Schwier (Eds.), *Praktische Theologie: Eine Theorie- und Problemgeschichte* (pp. 515-574). Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- Reite, I. (2013). Between Blackboxing and Unfolding: Professional Learning Networks of Pastors. *International Journal of Actor Network Theory and Technological Innovation*, 5(4), 47-63.
- Russell, A. (1980). *The Clerical Profession*. London: SPCK.
- Saxegaard, F. (2009). Presten som symboliserende, strategisk og samhandlende leder: En modell for sokneprestens lederskap i folkekirken. *Halvårsskrift for praktisk teologi*, 26(2), 17-28.
- Saxegaard, F. (2016). Pastoralteologiens samtalepartnere: Om pastoralteologi som praktisk-teologisk disiplin etter den empiriske vendingen. *Tidsskrift for praktisk teologi*, 33(2), 34-44.
- Saxegaard, F. (2017). *Realizing Church: Parish Pastors as Contributors to Leadership in Congregations*. (Ph.D.). MF Norwegian School of Theology, Oslo.
- Scharen, C. B. (Ed.) (2012). *Explorations in Ecclesiology and Ethnography*. Grand Rapids, MI.; Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Co.
- Sirris, S. (2015). Hvordan lede frivillige i kirken? En verdibasert og praksisorientert modell for kirkelig frivillighetsledelse. *Scandinavian Journal for Leadership & Theology*, 2, 1-21.
- Sirris, S. (2018). Generalistledelse fremfor fagledelse i Den norske kirke? Forventninger til prosters kompetanse i ledelsen av prestejetenesten. *Teologisk tidsskrift*, 7(1), 25-45.
- Skagestad, G. (1930). *Pastorallere*. Oslo: Lutherstiftelsens forlag.
- Skjevesland, O. (1999). *Invitasjon til praktisk teologi: En faginnføring*. Oslo: Luther forlag.
- Sløk, C. (2008). Ledelse i folkekirken: Betingelser for selvledelse i den danske folkekirken. In C. Sløk & K. Villadsen (Eds.), *Velfærdsledelse: I den selvstyrende velfærdssat* (pp. 98-126). København: Hans Reitzels Forlag.
- Steen-Johnsen, T. (2017). *State and Politics in Religious Peacebuilding*. London: Palgrave Macmillan.
- Stendal, S. H. (2002). Kvinnelige prester - viterisering eller villfarelse? In M. Huse & C. Hansen (Eds.), *Møteplass for presteforskning: Presten i norsk kirke- og samfunnsliv* (pp. 125-166). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Pastoralteologi: Status og stifinning

- Svalfors, U. (2008). *Andlighetens ordning: En diskursiv läsning av tidskriften Pilgrim*. (Ph.D.). Uppsala Universitet, Uppsala.
- Sorhaug, T. (2004). *Managementalitet og autoritetens forvandling: Ledelse i en kunnskapsøkonomi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Timmann-Mjaaland, A. (2019). Kall og autoritet: En studie av soknepresters autoritet i endringsprosesser. *Tidsskrift for praktisk teologi*, 35(1), 62-73.
- Wagner-Rau, U. (2009). *Auf der Schwelle: Das Pfarramt im Prozess kirchlichen Wandels*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Wagner-Rau, U. (2017). Pastoraltheologie. In K. Fechtner, J. Hermelink, M. Kumlehn, & U. Wagner-Rau (Eds.), *Praktische Theologie: Ein Lehrbuch* (pp. 105-127). Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Watson, N. K. (2002). *Introducing Feminist Ecclesiology* (Vol. 10). London; New York, N.Y.: Sheffield Academic Press; A Continuum Imprint.
- Weider, B. O. (1969). *Kallet og tjenesten: Pastoralteologiske prinsippsspørsmål*. Oslo: Lutherstiftelsen.
- Woodhead, L., & Heelas, P. (2000). *Religion in Modern Times: An Interpretive Anthology*. Oxford; Malden, MA.: Blackwell Publishers.
- Åkerlund, T. (2018). *A Phenomenology of Pentecostal Leadership*. Eugene, OR.: Stock & Wipf.